

Експертні висновки
вченої ради філологічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
щодо «Концепції мовної освіти в Україні»,
запропонованої для громадського обговорення на офіційному сайті
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Проект «Концепції мовної освіти в Україні» з'явився для короткотривалого обговорення в суспільстві як логічне продовження нового проекту закону «Про мови в Україні», який отримав супротив у суспільстві. Обидва проекти виявляють стратегію влади щодо майбутнього духовного розвитку України.

Разом з подіями в сусідній державі (рішенням Верховного суду Російської Федерації про ліквідацію Федеральної національно-культурної автономії українців у листопаді минулого року, утисками бібліотеки української літератури в Москві) законодавчі ініціативи нинішньої влади в сфері гуманітарної політики в Україні мають одну мету – наступ на українське слово, книжку, культуру.

У проекті «Концепція мовної освіти в Україні» не розкрито змісту поняття «мовна освіта». Якщо в усіх цивілізованих країнах мовну освіту розглядають як засіб утвердження мови титульної нації як державної і поширення її в усіх сферах суспільного життя, то автори запропонованого проекту вживають термін «мова» абстрактно («навчання мови», «опанування мов», «володіння мовами»), не розмежовуючи належним чином понять «рідна мова», «державна мова», «іноземна мова».

Зміст задекларованої концепції мовної освіти в Україні є спробою реанімувати імперську мовну політику, яку більшовицька система силоміць впроваджувала в Україні впродовж століть. Знову російська мова на території України оголошується «мовою міжнародного спілкування» (не варто забувати про комунікативну потужність мов, адже 98% всієї наукової інформації у світі з'являється англійською, тоді як російською лише 0,1 %), а «вільний вибір мови навчання» потрактовано як важливу характеристику концепції мовної освіти в Україні. Які ж тоді функції державної мови, якщо учень чи студент сам вирішує, вивчати йому українську мову чи ні? Для якої держави готують фахівців вищі навчальні заклади, у яких навчальний процес ведеться недержавною мовою? І чи мають вони моральне право називатися національними? Про принцип «вільного вибору мови навчання» не говорить ні Конституція України, ні міжнародні документи, тому що в практиці європейських держав він відсутній. Він закладає конфлікт на мовній основі в самому навчальному закладі й ускладнює навчальний процес, бо ж вимагає бюджетних коштів для збільшення числа педагогічних кадрів. Вільний вибір мови навчання не завжди можна виконати (приміром, реалізацію прав гагаузів навчатися рідною мовою в навчальному закладі з російською мовою викладання). Водночас, якщо навчальні заклади різних типів не будуть мати мотивації для вивчення української мови, то це спричинить у недалекій перспективі мовну ізоляцію університетів, а далі і регіонів.

Фальшивим є твердження про те, що «результатом навчання мов (*яких* – ?) повинна стати **особистісна багатомовність**, яка передбачає усвідомлене розмежування мовних систем і відносно (?) вільний перехід з однієї мови на іншу залежно від зміни ситуації та життєвих потреб». Наслідки такої «особистісної багатомовності» добре відомі – вона культивує в суспільстві суржик, призводить до витіснення державної мови з комунікативного простору, руйнує моральні й національні цінності корінних жителів України. По суті, цією тезою продовжено риторичку ст. 7 законопроекту «Про мови в Україні» про українсько-російську двомовність як «важливе (!) надбання українського народу».

Пропонована концепція мовної освіти в Україні є новим зашморгом для незалежної і самостійної Української держави. Вона грубо порушує її конституційні норми і сприятиме руйнуванню основ нашої державності. З огляду на це, запропонований проект «Концепції мовної освіти в Україні» є неприйнятним, бо він не забезпечує мові титульної нації її державотворчих функцій.

В документі, який покликаний регламентувати використання мови (і мов) в освітній галузі, необхідно чітко з'ясувати, який зміст вкладається в поняття «мовна освіта», «державна мова», «рідна мова», «іноземна мова», оскільки дискусії навколо них мають відверто спекулятивний характер. Потрібно чітко розкрити суть поняття «державна мова», окреслити її функції і сферу вживання в демократичному суспільстві, обґрунтування співвідношення понять «державна мова» – «рідна мова», «державна мова» – «мова національних меншин» і визначити їх місце і роль в освітньому просторі України. Водночас, неприпустимим є використання застарілого радянського поняття «мова національних меншин» в державі унітарного типу, якою є Україна.

У пропонуваному проекті під маркою «нової філософії освіти» переповідаються загальновідомі тези про мету вивчення мов (*яких – ?*), про етапи вивчення мови (*якої – ?*), про загальнодидактичні принципи мовної освіти, про змістові лінії при навчанні мови (*знову ж – якої?*), але абсолютно вихолощено національний зміст мовної освіти в Україні.

Положення про вивчення державної, української мови, та інших недержавних мов виписані неоднозначно. Натомість, законодавством європейських демократичних країн (Німеччина, Франція, Великобританія та ін.) чітко визначено мовну соціалізацію й передбачено контроль та відповідальність за виконання відповідних заходів. В Україні відповідно до чинного законодавства роль засобу соціалізації повинна виконувати українська мова.

Концепція повинна забезпечувати систему заходів щодо підтримки державної мови та недержавних мов в освіті. Лише в такому випадку положення про мовну освіту будуть відповідати нормам законодавства: зокрема ст. 10 Конституції України про функції української мови як єдиної державної в Україні, рішенню Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10 – рп/99 у справі про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України, меті та завданням Європейської Хартії регіональних мов та меншин стосовно того, що «охорона і розвиток регіональних мов та мов меншин не повинні відбуватися зі шкодою для офіційної мови (мов)». У проекті не передбачено заходів щодо підтримки функцій державної мови в освітніх закладах тих місцевостей, де вона менш поширена (відповідно до ст. 3 Європейської хартії).

Запропонований проект не враховує результатів наукових досліджень. Міжнародний соціолінгвістичний проект «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи» 2006–2008 рр. (підсумки висвітлено у колективній монографії: Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К., 2008. – 363 с.), що враховував матеріали незалежного масового опитування населення у 24 областях України, АР Крим та м. Києві, засвідчує: представники усього суспільства розуміють роль державної мови і відзначають недостатні заходи держави для її вивчення. Проект «Концепції мовної освіти» ще більше послаблює і так недостатню підтримку державної мови.

Концепція акцентує на розвитку багатомовності освіти через реалізацію функцій мов меншин. У підготовленій для Комітету міністрів Ради Європи доповіді «Застосування Хартії в Україні» (7 липня 2010 р.) у п. 72. і п. 101 Комітет експертів підкреслив, що заходи, які запропоновані для охорони мов національних меншин, «обмежуються, головним чином, нагадуванням права використовувати ці мови в приватному та публічному житті, **але лише тією мірою, якою це не заважатиме подальшому розвитку української мови в усіх сферах суспільного життя**». Однак накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України про згортання функцій української мови в освіті красномовно свідчать про невиконання наведених рекомендацій, адже втілюють законодавче закріплення функцій лише російської мови. У Концепції не йдеться про сприяння розвитку українсько-польської, українсько-болгарської, українсько-гагаузької чи іншої двомовності (нагадаємо, що українські політики взяли на себе зобов'язання піклуватися про такі мови меншин: білоруську, болгарську, кримсько-татарську, гагаузьку, німецьку, грецьку, угорську, ідиш, молдавську, польську, румунську, російську, словацьку – підтримки такої кількості мов не фіксує законодавство жодної європейської країни).

У вступних положеннях проекту зазначено, що «актуальність нової Концепції мовної освіти зумовлена такими основними чинниками: світовими процесами глобалізації та інформатизації суспільства; зростаючим попитом суспільства на мислячу, діяльну, творчу, самодостатню особистість і визначальною роллю мови в її формуванні». Але глобалізація (або інтеграція) передбачає обов'язкові процеси етнізації (диференціації), про які не треба забувати і які лягають в основу культурного розмаїття. Пропонована норма нівелює тип особистості за мовною ознакою. У документі повинна прозвучати ідея української мовної особистості (за кількістю представників української нації) та всіх інших, відповідно до переліку мов меншин в Україні. Інакше, за цією словесною формою можна домислити орієнтацію Концепції на тип мовця-мутанта, як колись уніфікованої радянської людини.

У тексті Концепції звернено увагу на «виважену мовну політику держави» («Вступ») та «ефективну мовну політику, що забезпечить дієву реалізацію стратегії мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення» (частина «Умови реалізації Концепції мовної політики»). Однак саме наукові (а не публіцистичні) дослідження: «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом» (К., 2008), «Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації» (К., 2008) – засвідчують, що такої мовної політики в Україні як незалежній державі досі немає.

Отже, Концепція мовної освіти повинна враховувати не політичне бачення провладної партії, а на основі результатів наукових досліджень утілювати збалансовану модель освітньої політики, що забезпечуватиме мовні права представників української нації та національних меншин. З огляду на це, у підготовці такого важливого документа мають взяти участь авторитетні філологи-лінгвісти з НАН України та класичних університетів, а не лише міністерські чиновники.

Висновки підготували:

д. філол. наук, проф. кафедри загального мовознавства *Галина Мацюк*
зав. кафедри української мови, канд. філол. наук, доц. *Зеновій Терлак*
завідувач кафедри українського прикладного мовознавства, д. філол. наук, проф. *Ірина Кочан*
к. філол. наук, доц. кафедри української мови *Ніна Захлюпана*
к. філол. наук, доц. кафедри української мови *Марія Білоус*
директор Інституту франкознавства, к. філол. наук, доц. *Святослав Пилипчук*
декан філологічного факультету, д. філол. наук *Ярослав Гарасим*